

AGENDA

FRA UTENFORSKAP TIL KRIMINELT FELLESSKAP

– Hvordan forebygge og bekjempe ungdomskriminalitet

03/2021

Sammendrag

I dette notatet presenteres og drøftes utvikling, årsaker og løsninger på utfordringen knyttet til ungdomskriminalitet i Norge.

Basert på eksisterende forskning og egne intervjuer med eksperter, representanter for politiet, politikere og lokalt engasjerte ildsjeler, forsøker vi å beskrive kriminalitetsbildet i Norge og forklare hvorfor det har vært en økning i ungdomskriminaliteten de siste årene. I notatet drøfter vi også tilnærmingen til ungdomskriminalitet fra samfunnets side.

Vi ser at svært få ungdommer begår lovbrudd, men at noen gjengangere står for veldig mye av lovbruddene. Det gjøres mye bra forebyggingsarbeid, men tendensene til etnisk segregering og ustabil boligsituasjon for utsatte familier er fremdeles store utfordringer som bør motvirkes gjennom tiltak som skaper bedre muligheter for sosial mobilitet. Resultatene av de alternative reaksjonene som ble introdusert i 2015, ungdomsstraff og ungdomsoppfølging, er svake i møte med gjengangere. Over halvparten av ungdommene fortsetter med kriminalitet etter et år. Det tar alt for lang tid fra et lovbrudd er begått til det kommer en reaksjon. Selv hvis politiet, domstolene, Konfliktrådet, Barnevernet og andre relevante institusjoner holder sine frister, så blir det likevel tregt. Ungdom som begår kriminalitet, trenger å få en umiddelbar reaksjon for å hindre en videre kriminell løpebane.

Justis- og beredskapsdepartementet sier at de vurderer en straffeskjerpelse for ungdommer som begår gjentatte lovbrudd. Et hovedbudskap i dette notatet er at *rask* reaksjon er viktigere enn *streng* reaksjon. Det er også viktig å huske på at kriminalitet er et samfunnsproblem som skyldes en rekke strukturelle årsaker og forutsetter en helhetlig tilnærming og innsats fra ulike instanser, ikke bare fra politiet og rettsvesenet.

Notatet er skrevet av rådgiver Sylo Taraku våren 2021. Forfatteren står ansvarlig for alle eventuelle feil og mangler i dokumentet. Tankesmien Agenda vil rette en stor takk til alle som velvillig har stilt opp til intervju og delt med oss sine kunnskaper og erfaringer.

Innholdsfortegnelse

1	Utviklingstrekk: Økt ungdomskriminalitet	4
1.1	<i>Økning i ungdomskriminalitet</i>	4
1.2	<i>Gjengtrusselen.....</i>	7
2	Strukturelle faktorer: Ulikhet og innvandring.	13
2.1	<i>Fattigdom og ulikhet.....</i>	13
2.2	<i>Innvandring og kriminalitet.....</i>	16
3	Utfordringer: Mellom straff og hjelp	24
3.1	<i>Barnekonvensjonen og alternativer til straff.....</i>	24
3.2	<i>Erfaringene med ungdomsstraff og ungdomsoppfølging</i>	26
3.3	<i>Tidligstartere og eksempler på manglende grensesetting</i>	28
4	Løsninger: Forebygging, barnevern og lov og orden	32
4.1	<i>Forebygging: Kraftigere innsats for økt integrering og reduserte forskjeller</i>	32
4.2	<i>Forsterket innsats i omsorgsinstanser: Barnevernet må styrkes</i>	34
4.3	<i>Lov og orden: Raskere reaksjon fra rettssystemet og flere sanksjonsmuligheter mot gjentatt kriminalitet.....</i>	35
5	Avsluttende bemerkninger.....	40
6	Fotnoter	42

1 Utviklingstrekk: Økt ungdomskriminalitet

Kriminalitetsutviklingen i Norge er sammensatt. Noen kriminalitetstyper går ned, andre går opp, mens tallene er stabile på mange områder. Eiendomstyveri har for eksempel falt kraftig ned i både Norge og resten av Europa. Det er ikke lenger attraktivt å risikere fengsel for å stjele elektronikk eller andre forbruksvarer folk har i private hjem, siden de er blitt ganske billige ute i markedet. Trusler og vold, inkludert drap, holder seg ganske stabilt på lavt nivå i Norge. Det som har økt mest de siste årene er seksuallovbrudd og ungdomskriminalitet.

Ungdomskriminaliteten, som er temaet i dette notatet, er relativt lav i Norge. De aller fleste ungdommer er lovlige og oppfører seg skikkelig. Dette gjelder også for de mest kriminelt belastede områdene i Oslo. Ungdomskriminaliteten har imidlertid utviklet seg i feil retning de siste årene.¹

1.1 Økning i ungdomskriminalitet

Ungdomskriminaliteten har historisk gått litt i bølger. Etter en topp i årene 2005-2007 hadde vi en nedgang helt frem til 2015. Den ble definert som en «skikkelighetstrend» blant de unge – en trend som ble kjennetegnet av at unge begynte å røyke og drikke mindre, og dessuten bruke mindre narkotika. Ungdom begikk mindre lovbrudd som naskeri, hærverk og vold og snek i mindre grad på kollektivtransport. Videre trivdes de bedre på skolen og skulket mindre, og utviklet et bedre forhold til foreldrene. Sist, men ikke minst var unge mye mer hjemme under skikkelighetsperioden.²

Fra og med 2015 fikk vi imidlertid et brudd på skikkelighetstrenden og et nytt oppsving i ungdomskriminaliteten, med både flere lovbrudd, økt bruk av vold og økt bruk av cannabis.³ I 2020 falt kriminalitetstallene igjen, men det kan være en anomali som skyldes korona-nedstengningen. Det gjenstår å se om det er starten på en nedadgående trend.

Størst økning i aldersgruppen 15-17 år

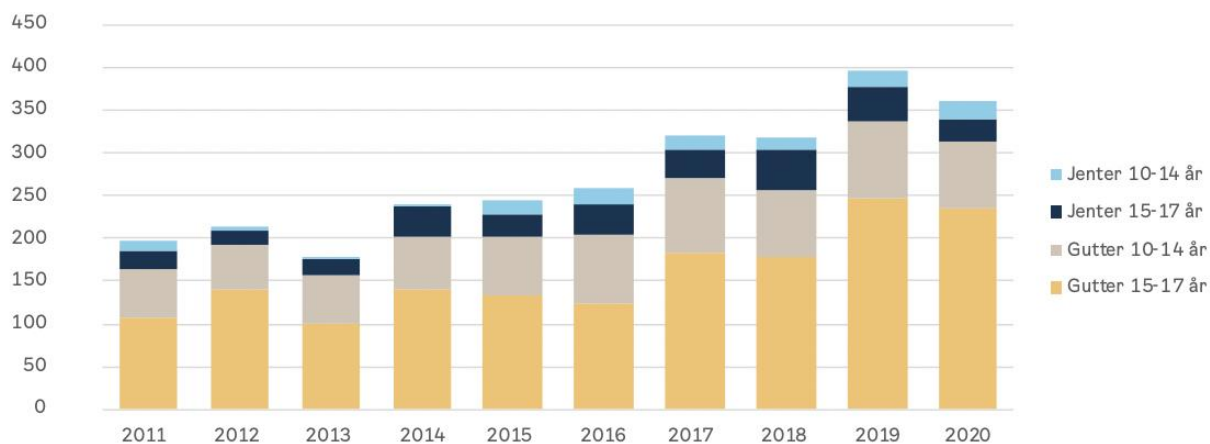
Norsk politi definerer barne- og ungdomskriminalitet som lovbrudd hvor den antatte gjerningspersonen er yngre enn 18 år. Den kriminelle lavalderen i Norge er 15 år, men i statistisk sammenheng brukes begrepet om alle gjerningspersoner under 18 år. I noen rapporter, som for eksempel i STRASAK (politiets arbeidsregister på straffesaksområdet) inkluderes også kriminelle opp til med 22 år i statistikken over «ungdomskriminalitet». Dette fordi politiet kan benytte alternative straffereaksjoner også etter fylte 18 år. Dessuten kan Barnevernet videreføre eller sette inn tiltak inntil den unge er fylt 23 år.

For aldersgruppen 21-24 år har tallet ligget nokså stabilt de siste årene. Den største økningen finner vi i aldersgruppen 15-17 år. Tendensen er også at flere lovbrudd blir begått i fellesskap. Det vi si at gjengkriminaliteten har økt.⁴

Ungdata-undersøkelsen omfatter selvrapporinger fra elever på ungdomstrinnet og videregående opplæring som velger å delta på undersøkelsen. Disse undersøkelsen gir supplerende informasjon om omfanget av kriminalitet. De unge blir spurt om alt fra rus og nasking til slåssing og voldskriminalitet.

Forsker Lars Roar Frøyland ved Seksjon for ungdomsforskning på NOVA/OsloMet mener samvariasjonen mellom kurvene vi ser i Ungdata-undersøkelsene og politiets data viser med all tydelighet at vi snakker om en reell negativ utvikling.⁵ Ifølge Frøyland viser kurvene en markant endring fra 2014-2015. «Om det er tilfeldig bølge eller en langvarig trend er vanskelig å si», understreker han i et intervju med Tankesmien Agenda.

SalTO er samarbeidsmodellen mellom Oslo kommune og Oslo politidistrikt om kriminalitetsforebyggende arbeid blant barn og unge. SalTOs rapport for 2020 om barne- og ungdomskriminaliteten i Oslo viser en tydelig stigende tendens siden 2015. I 2019 ble 1517 personer i aldersgruppen 10-17 år registrert som mistenkte i straffesaker. Dette er en økning på 14 prosent fra 2018. Som tabellen under viser, har voldskriminaliteten vært økende siden 2014, med 2019 som et foreløpig toppår.

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Gutter totalt	165	192	155	199	201	204	266	249	335	313
Jenter totalt	33	22	21	38	43	53	48	61	60	47
Alle under 18 år	198	214	176	237	244	257	314	310	395	360

Figur 6. Antall personer i alderen 10-17 år mistenkt for fysisk vold. Gjerningssted i Oslo kommune i årene 2011-2020, fordelt på kjønn og aldersgrupper.

Kilde: Salto-rapporten for 2020.⁶

Rekordmange gjengangere

Ungdomskriminaliteten i Oslo preges av en liten, men veldig aktiv gruppe gjengangere, det vil si unge som er anmeldt for fire eller flere forhold. De står for nesten halvparten (46 prosent) av den registrerte ungdomskriminaliteten i Oslo.

Antall gjengangere under 18 år ble nesten tredoblet i Oslo, fra 88 i 2015 til rekordhøye 224 i 2019. I SALTOs rapport for 2020 kommer det frem at det har vært en økning i anmeldelser der fornærmede endte opp med skade:

Denne økningen gjelder imidlertid kun mistenkte gutter 15–17 år i 2019. Antall lovbrudd der offentlige tjenestepersoner anmeldte å ha vært utsatt for vold, trusler, hindring eller forulemping av mistenkte 10–17 år, økte også fra 2018 til 2019. Et stort flertall av disse lovbruddene skjedde mot politiet. Økningen i registreringen gjaldt også her primært gutter 15–17 år.⁷

Økningen i antall gjengangere er bekymringsfullt fordi det betyr at samfunnet ikke har lyktes med å få de aktuelle ungdommene ut av en kriminell løpebane.

Hvorfor økning?

Det er mange ulike faktorer på både samfunnsnivå, lokalnivå og individnivå som bidrar til kriminalitet. Ifølge forsker Lars Roar Frøyland ved NOVA/OsloMet har ungdommens tilstedeværelse i det offentlige rom mye å si: «De har gått fra å være mye hjemme til å tilbringe mye mer tid ute igjen. De er mye mer med venner ute på gata. Det er også mer rus og vold blant den jevne ungdom.»⁸

12 prosent av all kriminalitet i Norge skjer i sentrale deler av Oslo. Ifølge politiet er det narkotikaproblemene i området som er hovedforklaringen på det. Politiinspektør Tore Soldal, leder av Enhet Sentrum i Oslo politidistrikt, forklarte det slikt i Aftenposten 30. januar 2020: «Med så mange rusavhengige og så stor narkotikaomsetning, kommer også andre typer kriminalitet som vold, ran, trusler, salg og forstyrrelse av offentlig ro og orden. Dermed blir det også ubehagelig for folk som oppholder seg i området.»⁹

Salg av narkotika forutsetter organisering og samarbeid med andre. Som vi skal se i fortsettelsen kan det bidra til gjengdannelse.

1.2 Gjengtrusselen

Gjengkriminaliteten representerer en større trussel mot samfunnet enn enkeltstående kriminelle. Samfunnets institusjoner blir mer alvorlig utfordret når kriminaliteten er organisert og gjenger har voldskapitet. Dessuten skaper gjengene frykt og redsel og gjør lokalmiljøene mindre trygge. De gjør også politiets arbeid vanskeligere fordi mange frykter å tipse eller anmelde saker til politiet. Faren for represalier kan være stor. Ikke bare utfordrer gjenger politiets voldsmonopol i samfunnet, det finnes også eksempler på at gjengene utøver vold også mot selve politiet.

Volden mot politiet har økt dramatisk. Siden 2004 har det vært nær en tredobling av bruk av vold mot politiet. Tall som Politiforum har fått fra Politidirektoratet viser at det bare i 2020 kom inn 1650 anmeldelser fra politifolk som var utsatt for vold. Aller flest saker er det i Oslo politidistrikt.¹⁰ Volden mot politiet skyldes ikke bare gjenger, men det er gjenger som utfordrer politiet mest.

Etablering av gjengmiljøer i utsatte områder kan skape en ond spiral og bli selvforsterkende. Mange unge med risikofaktorer får da plutselig tilgjengelige grupperinger som kan slutte seg til. Gjenger kan tilby alt fra lettjente penger til spenning, status og tilhørighet til et fellesskap. Tilstedeværelse av gjenger kan med andre ord gjøre veien inn i kriminalitet kortere for sårbare ungdommer. Ikke minst fordi gjengene driver selv med aktiv rekruttering.

Unge som blir rekruttert i kriminelle grupperinger eller miljøer utgjør ikke en risiko bare for andre, men utsetter også seg selv for risiko. Gjengmedlemmer frykter andre gjenger mer enn de frykter politiet. Økt gjengaktivitet og «gangsterisme» kan gi grunnlag for vekst i voldelig rivalisering mellom kriminelle gjenger og ungdomsmiljøer.

Mange definisjoner

Når unge før ble tatt for lovbrudd, for eksempel på 1990-tallet, så handlet det stort sett om mindre forbrytelser som nasking. Men i dag begår de alvorlig kriminalitet. Alt fra vold og trusler, til grove ran og narkotikasalg på åpen gate. Unge kriminelle opererer sjelden alene, men er som regel med i gjenger der kniv og macheter er blitt vanlige gatevåpen i Oslo.

Det finnes kriminelle gjenger i alle politidistrikter i Norge, men Oslo er et kjerneområde for kriminelle gjenger. Kriminelle gjenger er ikke foreninger som registrerer seg i Brønnøysundregisteret og oppgir antall medlemmer. Det er derfor vanskelig å skaffe oversikt over omfanget av ungdom som er involvert i gjenger. Gjengene varierer i struktur og oppbygging, og kan være dynamiske. Det varierer også i hvor stor grad de selv identifiserer seg som en gjeng. Finnes for eksempel gjengen YoungBloods fortsatt i Oslo? Noen sier de er oppløst, andre mener at de fortsatt eksisterer som gjeng.

Politiet er mer tilbakeholdne med bruken av definisjonen «gjeng» enn journalister, politikere og andre. Politiet opererer med flere underkategorier, som for eksempel «kriminell ungdomsgruppering» som er en selvdefinert gruppe, men mindre og løsere enn en gjeng – og uten klart hierarki. Videre har man underkategorier som «gategjeng» og «kriminelt ungdomsmiljø». En gategjeng som opererer i et eller annet «gatehjørne» kan også være selvdefinert, men et «miljø» blir eksternt definert uten at de selv har et navn eller andre

symbolske uttrykk for gruppetilhørighet. Det som imidlertid er felles for alle grupperingene er at de består av ungdom og har en geografisk forankring.¹¹

Justisdepartementet opererer med en definisjon som vektlegger narkotikaomsetning og aggressiv atferd:

En selvdefinert eller eksternt definert gruppe med skremselskapital som utviser evne til å operere over tid med en orientering mot alvorlig kriminalitet, herunder narkotikaomsetning og aggressiv adferd i det offentlige rom.¹²

De omtaler videre flere fellestrekk; bruk av symbolske uttrykk for gruppeidentitet, geografisk tilhørighet, rekruttering av unge personer til kriminalitet, krav om lojalitet og organisering rundt noen få lederskikkelser.

Begrepet «kriminelt nettverk» er et samlebegrep på miljøer, gjenger, grupperinger eller individer som er knyttet sammen gjennom kriminalitet.¹³

Gjenger kan ha mektige bakmenn og internasjonale forbindelser, men rekruttering av unge løpegutter skjer typisk lokalt, i områder med levekårsutfordringer. Der finnes det flere unge med risikofaktorer som det er relativt lett å rekruttere. De erfarne voksne rekrutterer og utnytter unge løpegutter til alt fra salg av narkotika til utøvelse av vold. De voksne kan fungere både som forbilder og som læremestre for de unge. Ofte blir de unge rekruttert via sine slektninger, som eldre brødre, søskenbarn eller fettere.

Politioverbetjent, Jan Erik Bresil som har jobbet med problematikken i Oslo i en årrekke, forteller at mange gjenger jobber for mer organiserte grupper i bakgrunnen: «Ungdomsgjenger har utsendinger som står på t-bane stasjoner og andre steder der man selger narkotika offentlig, de drifter salgstelefonene, snapchatte og lignende».¹⁴

Situasjonen i Oslo

På 1990-tallet og tidlig på 2000-tallet var A- og B-gjengen dominerende gjenger i Oslo. Det som var typisk for gjengkriminaliteten den gang var at den var etnisk basert. Gjengene likte å

vise fram dyre biler og tjukke gullkjeder. På denne måten viste de sin makt og krevde respekt i gatebildet. Navnene kom av at A-gjengen kjørte Audi og B-gjengen BMW. Den gangen var det lett å ha en oversikt over hvem som var hvem. Selv om rivaliseringen og gjengoppgjørene kunne være råere, var det samtidig enklere for politiet å håndtere gjengene og til slutt få dem oppløst. I dag er disse gjengene erstattet av multietniske gjenger som er mer uoversiktlige og flytende.

I boken «Østkantfolk – min by – mitt ansvar» beskriver stortingspolitiker Jan Bøhler (Sp) strukturen i gjengmiljøer i Oslo slik:

Nederst finner vi løpegutter ned til 11-årsalderen som frakter våpen, narkotika og penger. De slipper fengsel, fordi de er under kriminell lavalder. I ganske tidlig alder får disse soldatene forhåpninger om å stige i gradene. Å sone en dom uten å tyste på andre, gir respekt i gjengen.

I midten av pyramiden har vi personer med stort voldspotensial, som brukes til hevnaksjoner, pengeinnkreving, kidnappinger og annen torpedovirksomhet. Disse er redskapen som viser gjengenes makt og utgjør voldskapitalen til gjengen.

På toppen er det gjerne bare noen få personer, ofte i samme familie. Over dem igjen har vi de store bakmennene. Dette er mektige nettverk med internasjonale tilknytninger som bruker gjengen til sine formål. Bakmennene rammes sjelden av dom og straff. Selv om bakmennene ikke gjør noe selv, så har de effektive metoder for å straffe «snitchere» på.¹⁵

Ifølge lokalpolitiker for Arbeiderpartiet, Sarah Gaulin, som lenge har jobbet med kriminalitetsproblematikk i Holmlia og Mortensrud, finnes det fortsatt innsalg av etnisk baserte ungdomsgjenger i Oslo. Youngbloods var for eksempel multietnisk, men ble senere splittet i en albansk og kurder-fraksjon. Det finnes også eksempler på små somaliske eller andre etnisk baserte gategjenger som «kontrollerer» en gate her eller et gatehjørne der.

«Det som kjennetegner «gjengene» i dag er at de er blitt mye mer voldelige og aggressive på gateplan. Det er mye knivstikking, bruk av machete og sånne ting», sier hun.¹⁶ Gaulin er bekymret over at politiet ikke har de samme kildene som de hadde i gamle dager. Dette fordi «sniching» (tysting til politiet) internt i miljøene er et stort tabu som straffes hardt. Men også fordi utenforstående er redde for å tipse politiet eller anmelde kriminelle hendelser. «Det er blitt vanskeligere også å rekruttere natteravnene på grunn av redsel og utrygghet. Ofrene er ofte barn, og mange familier har valgt å flytte fra kriminelt belastede områder», sier Gaulin.

Jan Bøhler regnes som en av de som har særs god oversikt over gjengkriminaliteten i Oslo. I tiden da han representerte Arbeiderpartiet på Stortinget tok Bøhler til orde for å forby gjenger og rekruttering til gjengkriminalitet. Han er i dag spesielt bekymret for at en av verdens mest beryktede og farlige kriminelle gjenger, Satudarah, begynner å få fotfeste i Oslo og Østlandet.¹⁷ Satudarah er en internasjonal «en-prosent» MC-klubb som står for mye alvorlig kriminalitet og aggressiv atferd. «Enprosentklubbene» definerer seg selv som den ene prosenten av befolkningen som ikke ønsker å følge samfunnets lover og regler. I stedet har de sitt eget regelsett.¹⁸

En annen lokal ildsjel som har engasjert seg politisk i kriminalitetsproblematikken er Dara Goldar (SV). Han er grunnlegger av «Unge Holmlianere» som driver med ungdomsarbeid med formål om å hjelpe unge i Holmlia til å realisere sine ambisjoner som deltakende borgere i samfunnet. Goldar opplever at narkotika er en sterk driver for gjengkriminaliteten. Det gir en mulighet til å skaffe seg raske penger. Slik han ser det har sosiale medier bidratt til en «profesjonalisering» av kriminaliteten og gjort narkotikasalg lettere. En stor del av «salg og kjøp av narkotika foregår enkelt via snapchat. Det samme mediet blir brukt også for organisering av slåsskamper og mobilisering for forsvar av territorier».¹⁹ Han sier videre at en «usunn æreskultur og gangstermentalitet» som preger de aktuelle ungdommene er årsaken bak mange konflikter som ender opp i vold og trusler.

Nordre Aker Budstikke har rapportert om flere hendelser med ungdomsgjenger har skapt «redsel og frykt» blant ungdomsforeldre på Grefsen og Kjelsås.²⁰ Kvelden 19. april ble for eksempel en jente i starten av tenårene utsatt for en kroppskrenkelse, i form av blant annet

slag fra tre gutter. Ifølge Nordre Aker Budstikke har foreldre i området følt seg maktesløse på grunn av politiets fravær at mange foreldre i området har gått sammen for å forsøke å beskytte barna sine fra ungdomsgjengene. På en åpen Facebook-tråd gikk diskusjonen høyt om hva som bør gjøres for å stoppe «terroriseringen» av barn i området. Fortvilelsen og frustrasjonen fra foreldrene var stor. I en av kommentarene heter det: «Når politiet ikke lenger er i stand til å ivareta sikkerheten til byens innbyggere må rett og slett private borgervernsgrupper opprettes.»

«De er for unge til å bli pågrepet», svarte politiet på spørsmål fra Nordre Aker Budstikke. Det er mye som har gått galt før politiet får en telefon fra engstelige foreldre på Grefsen og Kjelsås. Det er mange andre instanser enn politiet som har et ansvar for å forebygge ungdomskriminalitet.

2 Strukturelle faktorer: Ulikhet og innvandring.

Det er som vi har sett mange årsaker til at ungdommer begår kriminalitet. Det er også svært viktig å diskutere de mer strukturelle forholdene. Spesielt interessant er sammenhengen mellom sosioøkonomiske forhold, innvandring og kriminalitet.

2.1 Fattigdom og ulikhet

I forskningslitteraturen nevnes marginalisering i form av svak forankring i de viktigste institusjonene for ungdom som familie, skole og fritidsaktiviteter blant de viktigste faktorene bak gjengdeltakelse.²¹ Risikofaktorene kan også ligge på lokalt miljø og familie.

Den velkjente og nobelprisvinnende samfunnsøkonomen Gary Becker, argumenterte i artikkelen sin fra 1974, "Kriminalitet og straff: En økonomisk tilnærming", at all kriminalitet er økonomisk og at alle kriminelle er rasjonelle. Ifølge ham foretar alle kriminelle kostnyttevurderinger før de begår lovbrudd. Det vil si at de veier gevinsten med å bryte loven opp mot risikoen for å bli tatt og straffet. Jo større den sosiale ulikheten er, jo større blir gevinsten for den fattige lovbrysterer.²² Dermed konkluderer han med at kriminalitet vil naturligvis bli et større problem i samfunn med høyere ulikhet. Noe som i ettertid er blitt bekreftet av mange studier

En omfattende internasjonal Gallup-undersøkelse som omfatter 148 000 respondenter i 142 land, viser en klar sammenheng mellom inntektsulikhet (målt ved Gini-koeffisienten) og graden av kriminalitet og folks følelse av utrygghet.²³ Venezuela trekkes frem som et eksempel på at land hvor økning i ulikhet resulterte også i mer kriminalitet og utrygghetsfølelse.

Det å være fattig er ikke i seg selv en trigger for å begå kriminelle handlinger. Men når fattige blir eksponert for rikdom rundt seg, så øker sannsynligheten for kriminalitet. I en amerikansk studie publisert fra 2014 viste forskerne Daniel Hicks og Joan Hamory Hicks at de amerikanske statene som hadde størst ulikhet i synlige utgifter i løpet av en 20-årsperiode - brukte varer som klær, smykker, biler og å spise ute - led også mest av voldelig kriminalitet.²⁴

Det er ikke tilfeldig hvilken sosial profil de innsatte i fengsler har. Det er flest menn, flest med lavere utdanning og flest med lav inntekt. Også i Norge viser en studie fra SSB at hele 93 prosent av fangene har levekårsproblemer på minst ett sentralt område:

«Bare 6 prosent av alle innsatte har en eller annen form for høyere utdanning. Hele to av tre fanger har kun utdanning fra ungdomsskole eller bare avsluttet barneskolen. Bare 36 prosent av de innsatte hadde arbeid da de ble satt i fengsel, finner SSB-forskerne. Dette tallet er enda lavere enn det kan høres ut som, fordi de aller fleste innsatte er i yrkesaktiv alder. I den samme befolkningsgruppen utenfor fengsel var 82 prosent i arbeid i 2015.»²⁵

Det største skillet med resten av befolkningen er utdanningsnivået. Utdanning er blitt viktigere for å lykkes i samfunnet enn tidligere, dermed fungerer lav utdanning i større grad som en ekskluderingsmekanisme.

Utenforskap er et stikkord også når vi snakker om ungdomskriminelle. Når suksess via normale kanaler i samfunnet fremstår som uoppnåelig, kan kriminalitet og gjengdeltakelse fungere som en alternativ måte å finne tilhørighet og skaffe seg status på.

I SaLTO-rapporten for 2020 går politiet og Oslo kommune grundigere til verks for å undersøke den sosiale profilen til unge lovbrytere under 18 år. Der kommer det frem at flertallet er det store flertallet er gutter med minoritetsbakgrunn fra Oslo øst. De kommer ofte fra familier med vedvarende lav inntekt. Over 40 prosent av dem bor sammen med bare mor. Samtidig som de bor trangt med relativt mange søsken i familien. Et kjennetegn ved deres levekår er også at de flytter hyppig. «De som bor med kun en forelder flytter enda oftere, og har henholdsvis 5,5 (A) og 5,9 (B) adresser» (...) Antall bostedsadresser viser imidlertid bare et minimum antall flyttinger, siden vi ser at blant annet de med foreldre som ikke bor sammen, tidvis flytter fram og tilbake mellom disse.»²⁶

Unge kriminelle kommer med andre ord ofte fra fattige og dysfunksjonelle familier der foreldre er ganske fraværende i oppfølgingen av barna sine. Opphopning av sosiale

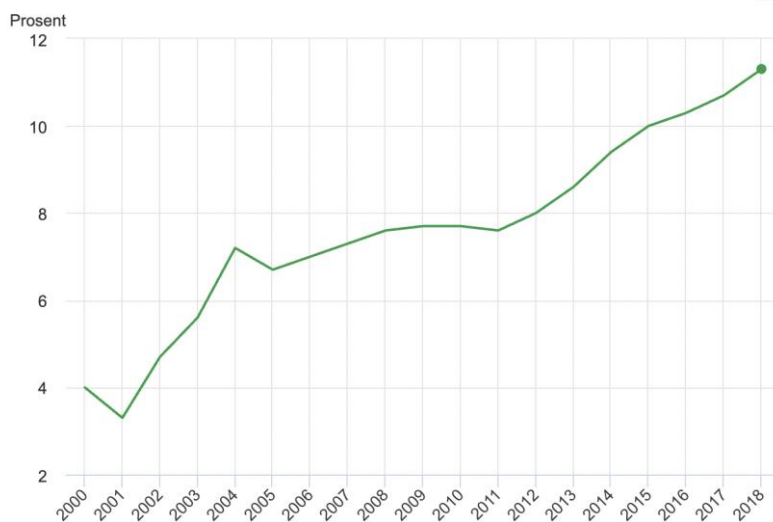
problemer i visse områder genererer kriminalitet som blir selvforsterkende på grunn av gjengdannelse. Noen faktorer ligger også på individnivå. Som nevropsykologiske forstyrrelser av ulike slag. ADHD som er kombinert med adferdsforstyrrelser.²⁷

Psykiater og nestor i rettspsykiatri, Randi Rosenqvist, sier at stabile relasjoner er viktig for barns utvikling. Når barn i sårbare familier flytter ofte fra et sted til et sted, med hyppig bytting av både skole og miljø, så kan det være en medvirkende årsak til kriminalitet.²⁸

En annen viktig faktor som har med boligsituasjon å gjøre, er trange leiligheter med store søskenflokker. Dette fører til at noen ungdommer tilbringer mye mer tid i gata på kveldstid. Noe som igjen øker risikoen for å havne i kriminelle miljøer som henger der ute. De fattigste familiene, de som må flytte ofte, og som bor trangest tilhører i stor grad minoritetsbefolkningen. Det er med andre ord ikke bare levekårsproblemer gjengmedlemmer har til felles, de deler som oftest også identiteten som ungdommer med minoritetsbakgrunn.

Som SSB-tabellen under viser, har andelen barn som lever i vedvarende fattigdom har økt drastisk de siste årene.

Figur 1. Andel barn under 18 år med vedvarende lav husholdningsinntekt¹

Kilde: Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Kilde: Hentet fra SSB-rapporten: «Nesten 111 000 barn vokser opp med vedvarende lave husholdningsinntekter». 17. juni 2021.²⁹

Tall fra SSB viser at det i 2018 bodde nærmere 111 000 barn under 18 år i familier med vedvarende lavinntekt. Det utgjør 11,3 prosent av alle barn i denne aldersgruppen. Familier med innvandrerbakgrunn og enslige forsørgere er overrepresentert blant husholdninger i vedvarende lavinntekt. Barn med innvandrerbakgrunn utgjorde 57,2 prosent av alle fattige barn i 2018.³⁰

2.2 Innvandring og kriminalitet

Den sosiale profilen til kriminelle er godt kjent fra ulike forskningsrapporter og analyser. Den etniske sammensetningen av kriminelle er imidlertid et svært omstridt spørsmål. I USA blir til og med hudfarge hos gjerningspersoner registrert, mens i Vest-Europa varierer det i hvilken grad myndigheter registrerer landbakgrunnen til lovbrøttere. Det har lenge vært diskusjoner i Norge om hvorvidt politiet og Justisdepartementet skulle gi publikum en bedre oversikt over i hvor stor grad personer med innvandrerbakgrunn er representert i kriminalitetsstatistikken.

Noen mener at fokus på minoritetsbakgrunn kan bidra til å stigmatisere en allerede utsatt gruppe. Andre mener at det å holde denne informasjonen tilbake kan snarere virke mot sin hensikt. Det kan skape mistillit og gi mange en følelse av at myndighetene ønsker å skjule noe fra publikum. Videre argumenteres det for at bedre kunnskap om profilen til de kriminelle gir både politikere og hjelpeapparatet bedre grunnlag for å treffe riktige tiltak.

Under koronapandemien kom det frem at innvandrere var overrepresenterte blant de smittede. Mediesaker om dette kan oppleves som belastende for minoritetene, men samtidig har denne kunnskapen bidratt til målrettede og spesielt tilpassende tiltak overfor aktuelle grupper med innvandrerbakgrunn. Det har også løftet en viktig diskusjon om at innvandrerbakgrunn også henger tett sammen med sosioøkonomiske forhold mange innvandrere lever under og med; lav inntekt og lav utdanning.

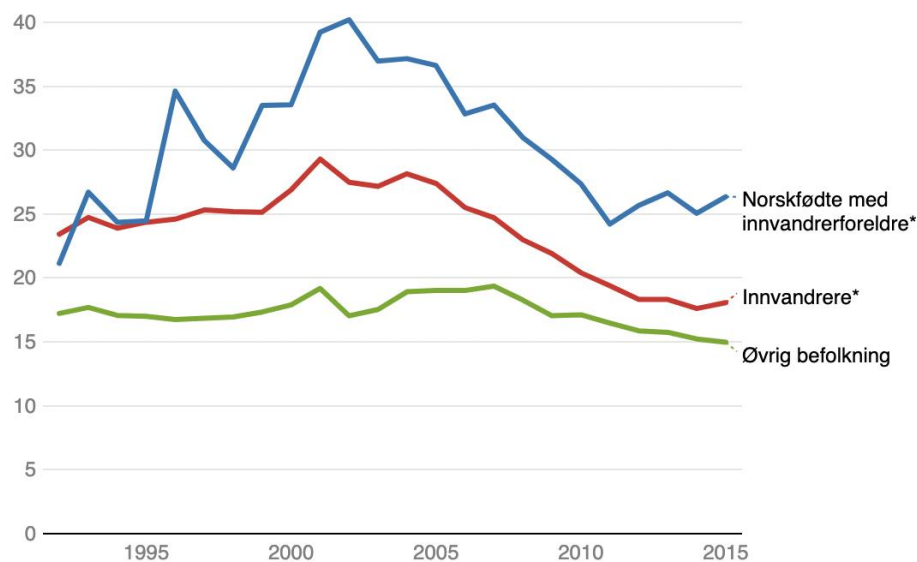
På oppdrag fra Justis- og beredskapsdepartementet laget Statistisk sentralbyrå i 2017 rapporten «Kriminalitet blant innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre».³¹ Oversikten gjaldt for perioden 1992-2015.

Det er store variasjoner blant innvandrergupper, men samlet sett viste rapporten at innvandrere er overrepresentert i kriminalstatistikken. I den nevnte perioden har det i gjennomsnitt vært 26,4 siktede personer per 1000 innvandrere per år. Til sammenligning er det tilsvarende tallet for øvrig befolkning 17,3.

Innvandrere fra vestlige land er underrepresentert, mens innvandrere fra ikke-vestlige land er overrepresentert. Som det heter i rapporten: «Innvandrere fra asiatiske og afrikanske land, herunder Afghanistan, Iran, Irak og Somalia, er mest overrepresentert. Personer med bakgrunn fra vesteuropeiske og nordamerikanske land, samt enkelte asiatiske land (herunder India, Kina, Thailand og Filipinene) er underrepresentert.»

Overrepresentasjonen reduseres betydelig når forskerne korrigerer for alder. Dette fordi det er høyere andel unge personer (i kriminelt «aktiv» alder) blant innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre enn den øvrige befolkningen. Som denne tabellen viser, består likevel overrepresentasjonen fortsatt.

Antall siktede per 1000 bosatt 15 år eller eldre, 1992-2015

* Tall justert for kjønn og alder

Source: Statistisk sentralbyrå

Kilde: Tabell hentet fra Aftenposten, basert på SSB-tall, 10. juni 2021.

SSB finner at mønstrene i over- og underrepresentasjon blant norskfødte med innvandrerforeldre er relativt like de vi ser for foreldregenerasjonen. Landgrupper som er overrepresentert eller underrepresentert i første generasjon fortsetter å være det også i andre generasjon. Land- og familiebakgrunn har med andre ord en stor betydning for sannsynligheten for kriminalitet.

At familiebakgrunn har stor betydning for hvordan det går med barna er ikke så overraskende. Men kanskje det mest interessante funnet i SSB-rapporten er at etterkommere ikke blir mindre kriminelle enn sine foreldre. Snarere tvert imot.

Blant innvandrere er det 67 gjerningspersoner per 1000 bosatt, mens tallet blant norskfødte med innvandrerforeldre er 113 og 45 i øvrig befolkning. Andelen gjerningspersoner er med andre ord 49 prosent høyere blant innvandrere og 151 prosent høyere blant norskfødte med innvandrerforeldre enn i øvrig befolkning. Noe av dette skyldes alder, men forskjellene er likevel store uavhengig av aldersforskjeller.

Det påpekes i rapporten at det er uavklart i hvilken grad overrepresentasjonen av innvandrere skyldes situasjonen her i Norge eller situasjonen deres fra før de kom til Norge. Rapporten konstaterer videre at mange med innvandringsbakgrunn har kommet til Norge fra konfliktområder der det har vært mer naturlig (og nødvendig) å ha lav terskel for vold. Voldsforsker Ragnhild Bjørnebekk ved Politiets Høgskole mener Norge er et velfungerende samfunn som har fjernet mesteparten av de samfunnsmessige risikofaktorene for kriminalitet, men at de som kommer fra konfliktområder og mer ustabile land tar med seg de risikofaktorene i det nye landet. Det kan være alt fra traumer til spørsmål om ære, og en mer autoritær oppdragelseskultur. Det er snakk om modeller for handling som kan påvirke barna.³²

Overrepresentasjon av innvandrere skyldes med andre ord ikke at de er innvandrere per se, men en rekke ulike faktorer som spiller inn sammen. På samme måte som de fleste fattige er lovlydige borgere, er også de fleste innvandrere lovlydige. Det gjelder også de som kommer fra konfliktområder eller samfunn med mye større voldsnivå enn Norge.

Som det påpekes i SaLTO-rapporten for 2020: «Å være gutt, tenåring eller å tilhøre en etnisk minoritet får ikke noen til å stjele fra en butikk, bryte seg inn i en bil eller tenne på en skolebygning. Hadde disse faktorene vært årsaker til kriminalitet, ville mange flere med disse faktorene begått og blitt registrert med kriminalitet.»³³

I lys av denne kraftige overrepresentasjonen er det likevel rimelig å stille spørsmålet om ungdoms- og gjengkriminalitet også er et integreringsproblem. Et mulig svar på det er at all gjengkriminalitet er et integreringsproblem ettersom det handler om personer som har falt utenfor og som ikke funnet seg til rette i samfunnet. Behovet for reintegrering i samfunnet gjelder for alle kriminelle uavhengig av bakgrunn. Ungdommer med minoritetsbakgrunn kan imidlertid ha noen særskilte utfordringer som er integreringsrelaterte. Det er særlig fire forhold som er relevante å trekke frem når vi snakker om sammenheng med kriminalitet og integrering.

Dårlig integrerte foreldre

For det første har ungdommer med minoritetsbakgrunn ofte foreldre som ikke kan godt norsk, som ikke forstår det norske samfunnet og som ikke er i stand til å følge opp sine barn på ordentlig måte i en norsk kontekst. Det kan dreie seg om ressursvake foreldre, uten utdanning eller foreldre som sliter med traumer etter en vanskelig livssituasjon i et konfliktområde. Selve tilværelsen som flyktning eller fremmed i et nytt land kan være krevende nok i seg selv. Dårlig integrerte foreldre gjør at barn med minoritetsbakgrunn får et dårligere utgangspunkt for å lykkes i livet enn etnisk norske barn.

De kan også få en mer autoritær oppdragelse som er mer i tråd med normene som gjelder i opprinnelseslandet enn i Norge. Streng oppdragelse behøver ikke å være negativt, men det er spesielt ødeleggende dersom det omfatter vold. Da øker sannsynligheten for at barn selv blir voldsutøvere, eller at de lettere underkaster seg autoriteter som gjengledere.

Lavere tillit blant minoritetene

For det andre kan tilliten til samfunnets institusjoner henge sammen med innvandrerbakgrunn og integrering. En FAFO-undersøkelse blant 7.000 elever på videregående skoler i Oslo, Akershus og Buskerud viser at bare én av to unge med bakgrunn

fra Afrika og Asia stoler på politiet.³⁴ Erfaringer med rasisme og diskriminering kan bidra til å forsterke den lave tilliten til politiet og storsamfunnet, men som Fafo påpeker ligger ikke hele forklaringen på forhold som har skjedd i Norge. Daværende forskningsleder ved Fafo, Anne Britt Djuve forklarte lavere tillit blant innvandrere på denne måten i et intervju med NRK:

Forskning tyder på at tillit etableres tidlig i livet. Det gjelder spesielt den generelle tilliten (tillit til andre mennesker), men også tillit til institusjoner, som for eksempel politiet. Det kan bety at den lave tilliten hos dem som selv har innvandret skyldes ting som skjedde i det landet de kommer fra og ikke noe som har skjedd i Norge.³⁵

Lav tillit er et trippelproblem i denne sammenhengen. Det kan øke risikoen for antisosial atferd og kriminalitet samtidig som det gjør politiets arbeid vanskeligere. Politiet er helt avhengig av folks tillit for å kunne lykkes med sitt kriminalitetsforebyggende arbeid. Videre kan lav tillit gjøre også hjelpeapparatets arbeid vanskeligere, spesielt gjelder dette Barnevernet. En undersøkelse fra Ipsos viser at Barnevernet er den offentlige institusjonen innvandrere har minst tillit til, mindre enn politiet, helsevesenet, skoler og barnehager, Nav og tolketjenesten.³⁶

Ære og sosial kontroll

For det tredje kan ære og sosial kontroll være en faktor som øker sannsynligheten for kriminalitet. Ære er en form for moralsk kodeks som gjelder for gruppen du hører til. Æren er sterk der tilliten til staten er svak. I mer tradisjonelle samfunn fungerer æren som et kapital som gir deg en posisjon i samfunnet. Eller som i det minste gir deg tilhørighet. Uten å ha æren i behold kan du ikke gjøre krav på respekt og tilhørighet i gruppen.

Æreskulturen forsvinner ikke straks man kommer til et nytt land. I noen minoritetsmiljøer står den fremdeles sterkt. Æren knyttes ikke bare til kvinners seksualitet og dydighet, men også til mannens maskulinitet. Noen former for ære gir grobunn for vold. For eksempel at man ikke skal fremstå som svak, men som sterk og aggressiv i møte med «provokasjoner» eller «krenkelser» fra andre. En krenkelse skal besvares aggressivt for å gjenopprette tapt

ære. I en av episodene i «Røverradioen» på NRK forklarer en av ungdommene det slik: «Du blir testet daglig, du må hele tiden beskytte æret ditt.»³⁷

Det å tyste til politiet, eller «snitche», som det heter i den kriminelle sjargongen, er et alvorlig brudd på æreskodeksen blant kriminelle, uavhengig av etnisk bakgrunn. Man risikerer å betale en høy pris for å ikke bryte den kodeksen. Å samarbeide med politiet kan lønne seg, men da kan man ikke lenger være en del av det miljøet. For da har man mistet all ære. Dessuten kan man risikerer alvorlige represalier.

Sosial kontroll rammer jentene i mye større grad enn guttene. Foreldrene og storfamilien er mest opptatte av å passe på at jentene oppfører seg sømmelig og ikke skader familiens ære. Et ensidig fokus på jentene gjør at guttene kan få for frie tøyler. De kan være ute på gata helt til sent på kvelden eller natta, uten at foreldre føler samme behov for kontroll. Dette påpekes også i den siste SaLTO-rapporten fra politiet:

Vi antar at kulturelle årsaker i minoritetsbefolkningen, som bl.a. gir forskjeller mellomkjønnene når det gjelder den sosiale kontrollen, spiller inn på at det er guttene som blir ekstra synlige i det offentlige rom.³⁸

Etnisk segregering og lav sosial kapital

For det fjerde kan etnisk segregering bidra til å svekke fellesskapet og gjøre enkelte områder mer normløse. Noe som igjen kan gi grobunn for mer kriminalitet.

Lavere tillit til institusjoner kan være noe innvandrere tar med seg fra opprinnelseslandet. Videre kan ressursvake foreldre gi minoritetsungdommer et dårlig utgangspunkt for å lykkes i det norske samfunnet. Men det er også forhold i det nye landet som kan påvirke både tillit, mulighetene til å lykkes og risikoen for å havne i kriminelle miljøer. Og det er nabolaget man vokser opp i.

Det finnes mye interessant forskning fra USA som viser sammenhengene mellom etnisk segregering, sosial ulikhet og kriminalitet. Den amerikanske professoren Robert Putnam viser at sosialiseringen på felles arenaer bidrar til at folk stoler mer på hverandre. Båndene

som skapes mellom folk i det sivile samfunnet kaller han for samfunnets sosiale kapital. Når fellesarenaer som bringer fremmede mennesker sammen krymper, krymper også den gjensidige tilliten og samfunnets felles normer.³⁹

Ulikheten i sosial kapital og samhold både innad og mellom nabolag kan få betydning for hvilke mål man setter seg, og hvilke midler som benyttes for å nå disse.⁴⁰ Ressurssterke nabolag med høy sosial kapital har stabile normer og gir ungdommene gode muligheter til å oppnå målene sine. I nabolag med lav sosial kapital og opphopning av levekårsproblemer vil kriminaliteten vanligvis være mer utbredt. Ifølge Mertons teori om sosial belastning («social strain») skjer dette på grunn av et sterkt misforhold mellom samfunnets mål (ala den amerikanske drømmen) og tilgjengelige midler i et nabolag. Unge i belastede nabolag som ikke har muligheter til å lykkes på lovlig vis, kan ty til kriminelle virkemidler for å realisere sine mål.⁴¹

I Norge legger velferdsstaten godt til rette for at alle skal kunne lykkes, uavhengig av foreldrenes sosiale status. Selv om barn av innvandrere starter ofte fra et dårlig utgangspunkt, er det mange som klarer seg likevel svært bra i det norske samfunnet. Den sosiale mobiliteten blant etterkommere er betydelig.⁴² Det som imidlertid kan gjøre denne sosiale mobiliteten vanskeligere er nettopp forholdene i nabolaget disse ungdommene vokser opp i.

Omfattende forskning gjort av økonomiprofessor Raj Chetty i USA viser nemlig at der du vokser opp har stor betydning for muligheten til å realisere den amerikanske drømmen. Nabolag med mindre innslag av folk fra middelklassen gjør sosial mobilitet vanskeligere for unge. Det hindrer barns muligheter til å bruke sine talenter og få gode liv. Det er slik at hvis du flytter et barn fra en fattig bydel til et bedre nabolag, har det enorm innflytelse på barnets framtid.⁴³

I forlengelsen av forskningen fra Raj Chetty har sosiolog Patrick Sharkey, en av verdens ledende forskere innen kriminalitet og fattigdom, sett på sammenhengen mellom sosial mobilitet og kriminalitet. Han har bygget videre på stordata fra Chetty og spesifikt studert

sammenhengen mellom nabolag tenåringer i alderen 14 til 17 er eksponert for voldelig kriminalitet og deres påfølgende økonomiske situasjon som voksne.

Hovedfunnet er at høy kriminalitet i et nabolag svekker den sosiale mobiliteten.⁴⁴ Når kriminaliteten faller, øker den sosiale mobiliteten og vice-versa. Forskningen hans viser at barn fra lavinntektsfamilier er hardest rammet av kriminalitet. Samtidig har de størst nytte av en nedgang i voldelig kriminalitet i nabolagene. Som Patrick Sharkey sa i et intervju med Bloomberg: “The key point is that when violent crime falls, a kid's chances of moving up out of poverty begin to grow pretty rapidly”.⁴⁵

Dersom dette stemmer også for Norge, så betyr det at bekjempelse av voldelig kriminalitet i utsatte områder er noe av det viktigste vi kan gjøre for integreringen av ungdommer med minoritetsbakgrunn. For da fjerner vi et av de største barrierene for deres sosiale mobilitet. Utfordringen er imidlertid å finne gode og effektive måter å forebygge (voldelig) kriminalitet på. Som vi skal se nedenfor, er de ordningene vi har ikke effektive nok i møte med notoriske voldskriminelle som skaper utrygghet i sine lokale miljøer.

3 utfordringer: Mellom straff og hjelp

Formålet med samfunnets reaksjoner overfor kriminelle er rehabilitering og forebygging av ny kriminalitet. Det er innenfor denne rammen debatten at forholdet mellom straff og behandling foregår. Når det gjelder reaksjoner overfor mindreårige lovbyggere, så er flere hensyn som gjør seg gjeldende. Barn er i mindre grad enn voksne i stand til å gjøre etiske vurderinger og å vurdere konsekvensene av sine handlinger. Dessuten tåler de i mindre grad enn voksne å bli isolert i fengsler. De er fremdeles under utvikling og fengselsstraff kan potensielt gjøre vondt verre for dem. Derfor er myndighetene mer tilbakeholdne med å fengsle mindreårige enn voksne kriminelle.

Debatten om hvordan man skal håndtere ungdomskriminalitet har pågått lenge og er et stadig tilbakevendende tema, og handler om alt fra hva som skal være den kriminelle lavalderen til hvordan finne den beste balansen mellom straff eller behandling, og mellom samfunnsvern eller barnevern.

3.1 Barnekonvensjonen og alternativer til straff

I Norge har flere tilnærminger og fremgangsmåter blitt prøvd ut i møte med ungdomskriminalitet. I St.meld. nr. 20 (2005-2006) drøftes spørsmålet om hvordan samfunnet skal håndtere lovbyggere mellom 15 og 18 år. En av konklusjonene var at reaksjonene ikke skulle være strengere enn «strengt nødvendig» for å skjerme samfunnet. Det skulle også utvikles alternative reaksjoner til fengsel. Videre skulle barneverninstitusjoner i stor grad brukes som fengslingssurrogat.⁴⁶

Den videre debatten resulterte i en stor reform i kriminalitetspolitikken som trådte i kraft i 2014. Etter flere år med relativ lav ungdomskriminalitet, ble det tverrpolitisk enighet om å heve terskelen for fengslingen av mindreårige forbyggere. «Ungdomsstraff» (for gjentatt og alvorlig kriminalitet) og «ungdomsoppfølging» (for mindre alvorlig kriminalitet) ble innført som to nye alternative reaksjoner for lovbyggere som var under 18 år på gjerningstidspunktet, vel og merke dersom de selv samtykker til reaksjonen. Disse reaksjonene forutsetter at ungdommene selv ønsker å slutte å være kriminelle og akseptere

å møte sine ofre. De skal også akseptere å få hjelp og oppfølging fra diverse offentlige aktører.

Her er et eksempel: I en sak som gjelder seksuelt overgrep mot mindreårig, var følgende ført opp i ungdomsplanen: «Møte opp i alle oppfølgingsteam, deltakelse i «kjør for livet», faste samtaler med Barnehuset og følge opp skolen og gjøre det som er forventet av innsats, levere inn oppgaver, forberede seg til prøver osv.»⁴⁷

Denne oppmykningen av kriminalpolitikken ble begrunnet med henvisning til FNs Barnekonvensjon som ble gjort til en del av norsk rett i 2003. Der sies det blant annet at fengsling av barn skal være «siste utvei» og for et kortest mulig tidsrom. Premissene for lovendringen i 2014 var at noen andre enn politiet skulle fange opp ungdomskriminelle og sette dem på rett spor, som barneverntjenesten. Konfliktrådet, som er underlagt Justis- og beredskapsdepartementet fikk ansvaret for selve koordinering og gjennomføringen av «ungdomsstraff» og «ungdomsoppfølging».

Konfliktrådet – ungdomsstraff og ungdomsoppfølging

Siden slutten av 1980-tallet har Norge hatt en tradisjon med bruken av konfliktråd som en måte å løse konflikter på utenfor det formelle rettsapparatet. Formålet var blant annet å behandle «bagatellmessige saker enkelt og hurtig», og å la partene i en konflikt gjøre opp seg imellom ved hjelp av en megler. Konfliktrådsbehandlingen bygger på prinsippet om «restorative justice» (gjenopprettende rettferdighet) som er inspirert av tradisjoner for konfliktløsning fra urbefolkningen i Nord-Amerika, Australia og New Zealand. Denne fremgangsmåten lar offeret få delta aktivt til å løse saken. Om offeret tilgir en overgriper, så skal ikke samfunnet straffe vedkommende.

De nye reaksjonene mot ungdomskriminelle, som ungdomsstraff og ungdomsoppfølging, skal bygge på en kombinasjon av gjenopprettende prosess og forpliktende samarbeid mellom konfliktråd, justissektor og offentlig hjelpeapparat for å hjelpe unge lovbrøtere. Fengselsstraff overfor mindreårige skal kun benyttes når det er «særlig påkrevet».

Konfliktrådet skal tilrettelegge for at ungdommen får den hjelpen de trenger for å komme seg ut av kriminaliteten. Det kan være alt fra rustiltak, psykisk behandling, hjelp med å fullføre skolen, arbeid og meningsfulle fritidsaktiviteter.

Retten fastsetter lengden på gjennomføringstiden i ungdomsstraffen, men ikke innholdet. Verken domstolen eller gjerningspersonen vet hva *straffen* går ut på. Innholdet fastsettes i Konfliktrådet der man lager en plan som skal følges av opp av flere parter.

3.2 Erfaringene med ungdomsstraff og ungdomsoppfølging

Nordlandsforskning har på oppdrag fra Justis- og beredskapsdepartementet evaluert endringene, og viser at det er stort gap mellom teori og empiri. Mellom gode intensjoner og realitetene etter flere år med utprøving. Mange får god hjelp og oppfølging, men i rapporten kommer det frem at 34 prosent av de som idømt eller ilagt ungdomsoppfølging og ungdomsstraff fikk aldri fullført. Dette skyldes enten at vilkårene for straffereaksjonen ble brutt, eller at oppfølgingen av ulike grunner ikke startet i det hele tatt.⁴⁸

Resultatene er dårlige også med tanke på formålet om å bidra til at ungdommen endrer atferd og får orden på livet sitt. Tilbakefallet er på hele 57 prosent etter et år. Flertallet begår ny kriminalitet igjen. Som Nordlandsforskning påpeker, er ikke dette reaksjonssystemet egnet for alle. Noen ungdommer er såpass dårlig fungerende at det er vanskelig for dem å følge tiltakene i planen. For dem blir veien til ny kriminalitet kort.

Ungdomsstraff og ungdomsoppfølging viser seg, i alle fall slik vi har gjennomført det til nå, med andre ord å være lite egnet til å forebygge kriminalitet. Meningen er ungdomsstraffen skal forene hjelp med straff, men resultatet blir ofte verken hjelp eller straff. Et av de viktigste ankepunktene i evalueringen er at det tar lang tid fra lovbruddet avdekkes og til oppfølgingen av ungdommen starter.

Kravet om at straffereaksjonen skal starte med et ungdomsstormøte og at det er ungdomsstormøtet som skal utarbeide ungdomsplanen, kan også ha forsinket oppstarten av straffegjennomføringen. Ved lang ventetid kan ungdommenes problemer forsterkes, og nye lovbrudd bli begått. Sannsynligheten for at fornærmet part er motivert til å møte ungdommen, svekkes også.⁴⁹

Det er store variasjoner i saksbehandlingstiden, men det tar i gjennomsnitt 190 dager til saken kommer til Konfliktrådet. Det er veldig mange aktører inne i bildet. Og alle har sine tidsfrister. Politiet sier at det lar seg ikke gjøre innen 42 dager som er den lovbestemte fristen for mistenkte lovbrutere under 18 år. Det må ventes på personundersøkelser av mindreårige. Det kan ta tid til å sette sammen et ungdomsteam. Selv om alle overholder fristene, vil det ta 3,5 måned før saken havner hos Konfliktrådet. Etter at saken har kommet til Konfliktrådet, så tar det i gjennomsnitt 67 dager til ungdomsstormøtet holdes.

Samtykket ungdommen gir, skal signalisere at de viser vilje til å ta ansvar for forbrytelsen de har begått og komme på rett kjøll igjen. Under en presentasjon av evalueringen, sier Therese Andrews fra Nordlandsforskning at samtykke er ofte et rasjonelt og strategisk valg for å unngå å havne i fengsel. Det trenger ikke å være en reell vilje til å bryte med kriminalitet.⁵⁰ Dette er også med å svekke den gjenopprettende prosessen som forutsetter en reell anger hos forbryteren.

Evalueringen viser at den gjenopprettende prosessen har i praksis hatt en mindre plass i straffegjennomføringen enn det som virket tiltenkt, og at en slik prosess «har litt vanskelige kår i disse reaksjonene». Ungdommene har samtykket til en straffereaksjon og ikke ene og alene til et gjenopprettende møte. Det påpekes også at «i enkelte situasjoner har det også være uforsvarlig at den aktuelle ungdommen har møtt fornærmet part selv etter lengre tids oppfølging.»

Det er også mulighet til å shoppe underveis. Det vil si å takke ja til noe av det Konfliktrådet foreslår, og nei til det andre. Ungdom skal gi minimum fire samtykker til oppfølgingsplaner som utarbeides underveis i prosessen. Retten til samtykke kan på denne måten fungere som

en bremsekloss. Den gjennomsnittlige tiden for gjennomføringen av «straffen» er på omtrent halvt år. Det er ofte ikke nok siden det tar tid å endre atferd.

Det er mange problematiske sider ved ungdomsstraff og ungdomsoppfølging som fortjener diskusjon og revisjon, men én ting fremstår som ganske klart: Konfliktrådet er lite egnet for gjengangere som begår alvorlig kriminalitet. Dette er også noe politiinspektør Janne Stømner, leder for felles enhet for forebygging i Oslo politidistrikt, slår fast i et intervju med NRK. «Straffereformen ble innført sommeren 2014 og fungerer godt for mange, sier Stømner, men ikke for den gruppen unge som begår stadig nye lovbrudd.»⁵¹

I den samme NRK-saken går politioverbetjent, Jan Erik Bresil, enda lenger. Han er ikke kritisk til en ordning som innebærer at tenåringer selv får være med på å bestemme hvilken straff de skal ha, men til at det ikke blir konsekvenser når man bryter slike alternative reaksjoner. «Mange av ungdommene sier til oss at de ikke ser noen merkbare konsekvenser. De ler oss egentlig rett opp i ansiktet.»

Reformen fra 2014 trenger åpenbart å revurderes. Når man står overfor ungdommer som begår stadig ny kriminalitet, så er det krevende å få dem ut av den kriminelle livstilen. Gjennomgangen over viser at verken gode intensjoner, stor ressursbruk og aktiv involvering av mange ulike offentlige er nok for å endre atferd hos en gjenganger. Vi trenger derfor mer oppmerksomhet mot de såkalt «tidligstartere». Unge som starter med lovbrudd og kriminell løpebane i veldig ung alder. Tidlig intervensjon fra Barnevernet og bedre involvering av foreldre er viktige stikkord her.

3.3 Tidligstartere og eksempler på manglende grensesetting

Alle barn trenger en korrigerende hånd fra de voksne mens de vokser opp og utvikler seg. Men noen barn som starter med kriminell atferd helt fra 12-13 årsalderen opplever aldri at samfunnet setter foten ned. De fortsetter med gjentakende alvorlig kriminalitet til tross for utallige bekymringsmeldinger. Noen begår alvorlig kriminalitet også mens de er under Barnevernets omsorg.

De såkalt «tidligstartere» kommer ofre fra dysfunksjonelle familier hvor foreldre av ulike grunner ikke evner å ivareta barnets behov for omsorg og utvikling. Dette er barn som får være ute i gata lenge på kvelden mens andre barn sover. De debuterer tidlig med kriminalitet noe som øker risikoen for en kriminell løpebane senere i livet.

Bekymringsmeldinger etter deres problematferd på skolen eller ute i byen blir ikke fulgt opp av foreldrene. Nedenfor følger to eksempler som viser åpenbare mangler også i systemet vi har for forebygging av kriminalitet.

Eksempel 1: Notorisk voldsutøver stoppet først etter at han nesten ble drapsmann

Kvelden 14. september 2017 forlot en 17 år gammel gutt Barnevernets akuttinstitusjon på Ullevål i Oslo og gikk ute på byen. Ved Vulkanen kom han tilfeldig bort i en 36 år gammel mann og hans kjæreste. Da denne mannen sa til gutten at han ikke kunne overnatte hos dem, svarte 17-åringen med å slå ham med ei tung flaske i bakhodet og deretter knivstikke ham hele 41 ganger. Det var et mirakel at 36-åringen overlevde. På morgenvisten dro gutten tilbake til Barnevernet der han hadde bodd i seks uker. Denne gangen med blodige klær.

For offeret og kjæresten som plutselig så ham liggende i sin blodpøl var dette en sjokkerende og traumatisk opplevelse. Hvordan kunne en ung gutt gå løs på en person på den måten helt uten videre? For Politiet og Barnevernet derimot kom ikke 17 årings grove vold som lyn fra klar himmel. Han hadde en lang historikk med drapstrusler og grov vold mot uskyldige mennesker.

Oslo-politiet har registrert 17-åringen hele 175 ganger siden han var 14 år, og at de har sendt 40 bekymringsmeldinger til Barnevernet. Likevel har ingen klart å stoppe ham. To ganger tidligere var han dømt for grov vold, men uten å sone på grunn av sin unge alder. Først etter den siste episoden da han nesten ble drapsmann, ble han dømt til tre år og åtte måneder. Aktor argumenterte for at 17-åringen burde dømmes til forvaring på grunn av stor gjentakelsesfare, men i dommen står det: «Retten har under adskillig tvil kommet

til at det i denne saken ikke foreligger «helt ekstraordinære omstendigheter» som gjør at det kan idømmes forvaring.»⁵²

Eksempel 2: To brødre i runddans med politiet

I en reportasje 29. april 2020 skriver Aftenposten om «to brødre» som eksempler på kriminelle gjengangere som får herje fritt uten at noen klarer å stoppe dem.⁵³

«Hamza» (15 år) og «Ahmed» (16 år) har ranet ungdommer med kniv, har banket opp folk, solgt narkotika og gått med machete under klærne. Ofre for deres voldelige oppførsel omfatter alt fra barn, til lærere, miljøarbeidere og politibetjenter. Mange er redde for disse to guttene.

I reportasjen kommer det frem at lærere er blitt syke på grunn av trakasseringen og volden fra de to, familier har ønsket å flytte fra nabolaget og barnevernet frykter at brødrene enten kommer til å drepe noen eller selv bli drept.

Hamza er allerede mistenkt for å ha vært involvert i to drapsforsøk. I en av dem ble en 18 år gamle gutt stukket med kniv eller samuraisverd i halsen. Kuttet er 5 til 8 centimeter langt og stopper fra halspulsåren.

Hamza og Ahmed har fått hele 136 anmeldelsen mot seg, mens Barnevernet har mottatt minst 112 bekymringsmeldinger. Allerede da guttene var 11 og 12 år begynte bekymringsmeldingene å tikke inn. I en av varslene heter det:

«Truslene går på å drepe andre barn, banke dem og gi dem juling. (...) Volden de har utført på andre elever, er for det meste slag og spark. Ahmed laget seg en kniv i sløyden og skal ha sagt at han skulle drepe folk med denne»

Verken skolen eller Barnevernet klarer å samarbeide med guttas foreldre. De kom til Norge fra Irak på 1990-tallet. De er nå skilt, og gutta bor hos moren. I møte med skolen og Barnevernet forsvarer hun sønnene sine konsekvent. Barnevernet velger verken omsorgsovertagelse eller pålegger foreldre tvungne hjelpetiltak slik loven åpner for. Alt de gjør er å prøve å «veilede foreldrene» og å følge opp guttene. Uten resultater. Våren 2018 konkluderer fylkesmannen med at barnevernet var for passive og brøt loven i møte med disse to guttene.

Aftenposten spør politiet om hvordan det er å jobbe med kriminelle som er for unge til å straffes:

«Det kan være ganske frustrerende. Dette er kjernen i utfordringene vi ofte står i med unge kriminelle. De mulighetene vi har, er å ransake, ta beslag og gi dem besøksforbud. Men vi har ingen sanksjonsmulighet bak tiltakene. Bryter de dem, blir saken henlagt. Det er en runddans vi bare må forholde oss til med ungdom som er for unge til å straffes», svarer avsnittsleder Fredrik Eikeseth.

Disse to eksemplene viser at systemet har verken klart å hjelpe disse ungdommene ut av kriminell atferd eller beskytte deres ofre. Det er et dobbelsvik. I begge tilfellene har det vært mange bekymringsmeldinger, men uten at det har hjulpet noe. Den kriminelle atferden fortsetter selv etter at man blir plassert på barneverninstitusjon.

4 Løsninger: Forebygging, barnevern og lov og orden

I dette notatet har vi sett at det er spesielle utfordringer tilknyttet tidligstartere, gjengangere og gjenger. I lys av dette bør tiltak og ordninger settes inn på tre områder:

1. Forebygging: Kraftigere innsats for økt integrering og reduserte forskjeller
2. Forsterket innsats i omsorgsinnsatser: Barnevernet må styrkes
3. Lov og orden: Rettssystemet må reagere raskere, og det bør innføres flere sanksjonsmuligheter overfor de som begår gjentatt kriminalitet.

4.1 Forebygging: Kraftigere innsats for økt integrering og reduserte forskjeller

Gjennomgangen over viser at årsakene til ungdomskriminalitet er sammensatte og finnes på flere nivåer, men en sentral risikofaktor på samfunnsnivå er økende ulikhet. Å motvirke ulikhet er derfor viktig også for å forebygge kriminalitet. Det handler om å sikre alle barn gode oppvekstvilkår og like muligheter til å lykkes.

Som nestor i rettspsykiatri Randi Rosenqvist sa under en debatt om ungdomskriminalitet arrangert av Tankesmien Agenda 15. juni 2021, så kan stor ulikhet i samfunnet, foreldre som ikke er trygge på sin foreldrerolle i Norge og ustadige oppvekstmiljøer gjøre det vanskelig for ungdommer å lære og å planlegge for fremtiden. «De mangler all den støtten og stillaset man trenger å ha rundt seg for å ha trygg oppvekst. Da må samfunnet legge til rette for at barn fra slike oppvekstvilkår får støtte i hverdagen».

54

1. Skape sosial mobilitet og redusere forskjeller

Ungdom med minoritetsbakgrunn lever i langt større grad enn øvrige barn i familier med vedvarende lavinntekt. Den største utfordringen er å skape sosial mobilitet og hindre at fattigdom går i arv. Det gjør vi gjennom målrettet innsats mot økte

forskjeller. Slik vi beskriver i notatet *Ulikhet – utvikling, drivere og konsekvenser*, innebærer det arbeid på tre områder; (1) styrke det organiserte arbeidslivet (2) forsterke en omfordelende velferdsstat og (2) lage et mer rettferdig skattesystem.

Skolen bidrar til å skape stor sosial mobilitet blant etterkommere av innvandrere, derfor er tidlig innsats for å redusere frafall fra videregående viktig. Svake skoleprestasjoner og lav motivasjon kombinert med familiebakgrunn er blant risikofaktorer for frafall. Men forskning viser at tiltak mot frafall videregående skole virker.⁵⁵ Ikke bare skole, men også levekår og bomiljø har stor betydning for sosial mobilitet.

2. Bostabilitet for utsatte familier

For å sikre mer stabile relasjoner for barn med risikofaktorer for kriminalitet, er det viktig med stabile boforhold. Det innebærer en boligpolitikk som gjør at utsatte familier bor i funksjonelle boliger og ikke behøver å flytte på seg så ofte. Det innebærer også en større spredning av sosialboliger særlig i de store bykommunene er nødvendig for å sikre mer etnisk blandete skoler og større stabilitet blant elevmassen. Erfaringsmessig er det store utskiftninger i skoler som befinner seg i områder med høy andel av sosialboliger.

3. Hindre etnisk segregering og gettofisering

Etnisk segregering kan svekke limet i samfunnet og skape grobunn for blant annet gjengkriminalitet. I Sverige og andre europeiske land ser vi tendenser med kriminalitetsbelastede områder rundt store byer, ofte betegnet som gettoer. Gettoer er en betegnelse for slumpregede byområder med innvandrertall og lav sosioøkonomisk status, og der befolkningen lever isolert fra resten av samfunnet og har få flyttemuligheter. Dette er områder som kjennetegnes av normoppløsning, høy kriminalitet, utenforskap, ekstrem sosial kontroll, og stor mistillit mot storsamfunnets institusjoner, og da spesielt politiet.

Vi har ingen gettoer i Norge, men vi har etnisk segregering i store byer som Oslo, som er uheldig siden det kan skape dårligere forutsetning for sosial mobilitet. Fattigdom

går i arv, men hvor du bor har stor betydning for hvordan du vil klare deg videre i livet. Når sosiale forskjeller følger også etniske skillelinjer, blir segregeringen forsterket ved å få en ekstra dimensjon. Når muligheten til kontakt og samhandling på felles arenaer på tvers av etnisk bakgrunn begrenses, kan det bidra til å svekke tilliten og det sosiale limet. Etnisk segregering kan også påvirke skoleprestasjoner og sannsynligheten for frafall fra videregående opplæring, spesielt for guttene. Større fysisk isolasjon av minoriteter kan også skape forutsetninger for større sosial kontroll, utenforskap og nettopp kriminalitet.

Å motvirke segregering bør være en sentral målsetting i byutvikling og boligpolitikk, men også generelt i integreringsarbeidet.

4. Områdesatsing og aktivitetstilbud

Den allerede eksisterende bokonsentrasjonen er vanskelig å reversere. Det er likevel mulig å gjøre bydelene med høy innvandrersandel mer attraktive, med gode skoler og gode levekår. Men også gjennom lokalisering av biblioteker, museer, idrettsarenaer, parker og andre attraksjoner og fritidstilbud.

Det er også vesentlig med meningsfulle aktivitetstilbud til ungdommer for å forebygge at de tiltrekkes av kriminelle miljøer. Som Sarah Gaulin og Dara Goldar påpeker, kan det sivile samfunnet spille en viktig rolle i forebygging av kriminalitet. Unge som er i faresonen, må tilbys alternative arenaer der de kan bli sett og anerkjent.

«Forandringshuset Holmlia», som blir drevet av blant annet Unge Holmlianere, er et eksempel på et samlingssted for både gutter og jenter som bidrar positivt i forebyggingsarbeidet.

4.2 Forsterket innsats i omsorgsinstitusjoner: Barnevernet må styrkes

Barnevernets oppgave er å sikre at barn og unge som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, får nødvendig hjelp og omsorg til rett tid. Hjelpen skal bidra til at barn og unge får

trygge oppvekstvilkår. Barnevernet blir ofte koblet inn når barn begår kriminalitet.

1. Styrke praksisen med pålegg om hjelpetiltak

Barnevernet skal tilby hjelpetiltak til foreldrene for å bidra til positiv endring hos barnet eller i familien. Det kan handle om alt fra råd og veiledning til familien til støttekontakt og avlastning. Hovedregelen er at hjelpetiltakene skal være frivillige, men Barnevernet har hjemmel til å pålegge slike tiltak når det er nødvendig. Dette som et alternativ til omsorgsovertakelse som er mye mer inngripende. Problemet er at pålegg om hjelpetiltak benyttes svært lite i praksis. Dette er uheldig spesielt når bekymringsmeldingene omfatter tidligstartere som står i fare for å utvikle en mer vedvarende kriminell atferd. Hjelpetiltak i tide kan bidra til å ansvarliggjøre foreldrene, øke deres kompetanse og virke forebyggende.

2. Barnevernet bør ha bedre kontroll over barn på institusjon

Barn som blir ivaretatt av Barnevernet i institusjon skal ha mulighet til å bevege seg fritt og ha kontakt med omverdenen. De er under omsorg og soner ikke noe straff med frihetsberøvelse. Grensesetting og restriksjoner bør imidlertid ikke ses på bare som kontroll, men like gjerne også som omsorg. Det er ikke i barnets beste å få lov til å stikke ut til byen sent om natta og begå kriminalitet der.

Det finnes eksempler på unge som har begått mange kriminelle handlinger fra barnevernets institusjon. Når foreldre blir ansvarliggjort for barnas atferd, bør også Barnevernet bli ansvarliggjort. Psykiater Randi Rosenqvist sier at Barnevernet bør ha de samme mulighetene som foreldrene har til å sette grenser for barna og reagere på deres atferd når det trengs: «For eksempel ikke la dem gå ut om natta, ta fra dem mobilen når de skal sove og lignende».⁵⁶

4.3 Lov og orden: Raskere reaksjon fra rettssystemet og flere sanksjonsmuligheter mot gjentatt kriminalitet.

Det tar alt for lang tid til unge kriminelle får en reaksjon. Noen ganger opp til to eller tre år. Det er ikke holdbart. Reaksjonen som kommer etter så lang tid, vil ikke ha den samme

effekten for ungdom som det har for voksne. Samfunnet må sette grenser for uakseptabel kriminell atferd rett etter at det skjer. Alle, inkludert ungdommer må bli ansvarliggjort for sine kriminelle handlinger. Ikke bare på grunn av signaleffekten og forebyggingseffekten dette har, men også av hensyn til rettferdighet for ofre og rettssikkerhet for gjerningspersoner.

1. Ungdomsstraff og ungdomsoppfølging trenger en reform

De nye alternative reaksjonene som ble innført i 2015 som ungdomsstraff og ungdomsoppfølging trenger å reformeres i lys av erfaringene med så stort tilbakefall og de kritiske konklusjonene i evalueringen fra Nordlandsforskning:

- Gjenopprettende rettferdighet bør baseres på frivillighet og reell anger, og kan ikke være en obligatorisk del av prosessen. Mekling bør være et supplerende tilbud.
- Ungdomskriminelle skal ikke ha vetorett i gjennomføring av sin straff i form av samtykke til ungdomsplanen. Manglende innsats for å følge opp ungdomsplanen i kombinasjon med ny kriminalitet bør sanksjoneres.
- De som ikke er egnet til ungdomsstraff og ungdomsoppfølging bør få tradisjonell samfunnsstraff og i de mest alvorlige sakene overføres til kriminalomsorgen. Dette innebærer at ungdomsenhetene bør få styrket kapasitet.

2. Rask reaksjon etter det første lovbruddet

Dagens ordninger i møte med ungdomskriminalitet sikrer ikke en rask reaksjon som unge lovbrøyttere trenger. Når reaksjonen kommer først etter for eksempel to år, så har det konsekvenser for mange andre. Det er nemlig ikke slik at ungdomskriminelle som har en sak rullende i systemet venter i ro til den endelige dommen kommer. Han fortsetter å begå nye straffbare handlinger. Det er spesielt viktig å reagere raskt når en ungdom begår det første lovbruddet. Kriminalitet begynner gjerne med små saker for ungdom på vei mot en kriminell livsstil.

På grunn av lang saksbehandlingstid ender mange saker med henleggelse, frifinnelse eller strafferabatt som ikke står i stil med forbrytelser. Dette kan gi ofre

eller lokalsamfunn en følelse av at samfunnet ikke reagerer mot kriminalitet. Noe som igjen kan bidra til å undergrave tilliten til politiet.

Den gjennomsnittlige saksbehandlingstiden for oppklarte saker ved Oslo politidistrikt var på 79 dager i 2020, mot 98 i 2019. Oppklaringsprosenten for det samlede antallet saker i 2020 var på 35,5 %, mot 38,9 % i 2019.⁵⁷

Selv om det tilstedeværende politiet fanger opp hendelser fort, så kan det ta tid for påtalemyndighetene ikke har kapasitet. Ifølge politioverbetjent Jan Erik Bresil blir behandlingstiden hos politiet, påtalemyndigheten og domstolen til sammen så lang at den forebyggende effekten blir sterkt svekket.

I Riksrevisjonens rapport fra 2019 slås det fast at varetektsfengslede og personer under 18 år har måttet vente lenger enn fristen tilsier i halvparten av tingrettssakene i 2018, mens lagmannsrettene brøt fristen i over 60 prosent av sine saker. I et intervju med Aftenposten sa riksrevisor Per-Kristian Foss følgende:

Det er sterkt kritikkverdig at varetektsfengslede og personer under 18 år må vente langt utover lovens frister før behandlingen av deres sak starter. Dette er spesielt sårbare grupper, så her må domstolene bli bedre.⁵⁸

3. Ungdomsvaretekt

For å sikre at unge får en rask reaksjon, bør man fjerne flaskehalsen i systemet og sikre at hele justiskjeden flyter. Den enkleste måten å sikre en rask reaksjon på er bruken av varetekt. Dette fordi varetekt er et strakstiltak. Den sikrer at ungdommen som har begått alvorlig kriminalitet får en umiddelbar reaksjon fra samfunnet.

Det bør imidlertid være en spesielt tilrettelagt varetekt for ungdom som ivaretar hensynet til barnets beste. Som for eksempel en ungdomsvaretekt tilknyttet ungdomsenheten på Eidsvoll. I tillegg til umiddelbar reaksjon bør formålet være at ungdommen snarest mulig etablerer kontakt med for eksempel en barnepedagog eller psykiater for videre oppfølging.

Rask plassering i barneverninstitusjon kan erstatte varetekt overfor barn, men som NOU-en fra 2008, «Barn og straff – utviklingsstøtte og kontroll» påpeker, må denne institusjonsplasseringen kunne ivareta de samme hensyn som varetektsfengsling. De konkluderer dermed på denne måten:

Utvalget mener at det er nødvendig fortsatt å kunne varetektsfengsle barn, og at kriminalomsorgen fortsatt bør ha ansvaret for slik fengsling. Varetektsfengsling av barn må imidlertid benyttes med største varsomhet.⁵⁹

Nestor i rettspsykiatri, Randi Rosenqvist er også positiv til bruk av kortvarig varetektsfengsling overfor unge lovbrøyttere for å sikre at systemet handler raskt:

Det kan være en øyeåpner for barnet. De vil erfare at det å sitte i fengsler er kjedelig, og en del vil ta lærdommer. Ut fra den erfaringen jeg har med å jobbe i fengsler, tenker jeg at en pause der de blir pådyttet en del ting som de ikke kan slippe unna, kan ha en positiv effekt.⁶⁰

Hun er skeptisk til fengsling av mindreårige uten at det skjer noe mens de sitter inne: «Varetekt bør være en anledning som benyttes av hjelpeapparatet til å etablere relasjoner med en ung lovbrøytter som kan videreføres ute.»

En ukes rask varetekt kan med andre ord være mer virkningsfull enn en mye lengre fengselsstraff flere år etter at forbrytelsen er begått. Rask reaksjon er viktigere enn streng reaksjon.

4. Inndragning av kriminelt utbytte

I mai 2021 la regjeringen frem forslag til nye regler som gjør det mulig å forby kriminelle gjenger. Deltakere og de som rekrutterer kan straffes med fengsel i inntil tre år.¹ Opprinnelig var dette et forslag som kom fra opposisjonen. Regjeringen gjentok forslaget i juni i Stortingsmeldingen (2020-2021) «Sammen mot barne- ungdoms- og gjengkriminalitet».

Også opposisjonens forslag om inndragning av kriminelt utbytte er blant tiltakene som er skissert i Stortingsmeldingen. Dett er riktige tiltak som kan være virkningsfulle mot gjengkriminalitet.

Ungdommer som er med i kriminelle gjenger kan fort bli vante til å ha mye penger og kunne kjøpe dyre ting som følge av blant annet narkotika-omsetning. Dette gjør det ekstra vanskelig å få dem ut av kriminaliteten. Å gi politiet bedre muligheter til sivilrettslig inndragning av kriminelt utbytte fra unge kriminelle kan være et tiltak som gjør gjengkriminaliteten mindre attraktivt.

Dette forutsetter at politiet er varsomme og ivareta rettssikkerheten. Dara Goldar fra Holmlia som har engasjert seg i forebyggingsarbeid, sier at dette kan være et effektivt tiltak, men faren er hvis politiet gjør feil. «Da kan reaksjonen fort bli at politiet driver med rasisme. At de tar eiendelene dine fordi du er en utlending. Bare én feil er nok. Ryktene vil spre seg som ild i tørt gress.»⁶¹ Utfordringen er med andre ord å unngå eksempler som kan bekrefte gjengenes fortelling om at «storsamfunnet er mot oss; minoritetene».

5. Oppholdsforbud

Det som er karakteristisk for gjenger er stedtilhørigheten. Gjengmedlemmer har en sterk identitetsmessig tilknytning til et bestemt område de opererer i. Et effektivt tiltak mot gjengmedlemmer som begår kriminalitet i et bestemt område, er å nekte dem å oppholde seg i det aktuelle området i et visst tidsrom. Inndragning av kriminelt utbytte og oppholdsforbud er ikke det samme som strenge fengselsstraffer, men kan likevel være godt egnede tiltak mot gjengkriminalitet.

6. Prioritering av småkriminalitet blant ungdom

Med tanke på at ungdomskriminalitet er et voksende problem og at kriminell løpebane ofte starter med småkriminalitet, bør det lokale politiet få mulighet til å prioritere relativt små saker som kan ha viktig forebyggende effekt.

5 Avsluttende bemerkninger

Å sikre god og trygg oppvekst for alle barn og unge er en viktig oppgave for velferdsstaten. Vi lykkes langt på vei med det i Norge, men det er stadig noen ungdommer som faller utenfor. Noen av dem igjen havner i kriminelle miljøer. Det er svært få i den store sammenhengen, men alvorlig nok med tanke på hvor ødeleggende kriminaliteten er.

Politikk virker. Dette gjelder også i møte med kriminalitet, med mindre det er snakk om ren symbolpolitikk. Som alltid er den langsiktige forebyggingen det viktigste vi kan gjøre. Kamp mot økende ulikhet er den beste investeringen på lang sikt som kan forebygge både utenforskap og kriminalitet. Samtidig trenger vi tiltak for å hjelpe de aktuelle ungdomskriminelle som allerede har sklidd ut av samfunnet tilbake til et normalt liv. Videre trenger vi tiltak som gjenskaper trygghet i de aktuelle utsatte lokale miljøene, og tiltak som er egnet til å snu den negative utviklingen med økt ungdoms- og gjengkriminalitet.

Å balansere mellom barnets beste og samfunnsvern er krevende. Barnets beste skal være et grunnleggende hensyn i alle handlinger eller avgjørelser som berører barn. Samtidig har staten et ansvar for å beskytte borgerne mot overgrep.

En ordning der flertallet av unge kriminelle fortsetter med kriminalitet kan ikke sies å ivareta barnets beste på en adekvat måte. Dessuten er mange av ofrene for ungdomskriminalitet selv barn og unge. Voldtekten, ranet eller sparkene og slagene de er blitt utsatt for kan gi dem langvarige traumer og angst. Disse voldsofrene kan òg påberope seg Barnekonvensjonen. I artikkel 19 slår konvensjonen fast at myndighetene «har en plikt til å treffe alle egnede tiltak for å beskytte barn mot alle former for vold, misbruk, mishandling og utnyttning.»

Systemet vi har i dag er relativt godt tilrettelagt for ungdomskriminelle som selv vil ut av kriminell løpebane, men er dårlig egnet for de notorisk kriminelle. De møtes med gode tilbud, men ikke med klar grensesetting fra samfunnets side. I hvert fall ikke i tide. Ofte tar det for lang tid fra en kriminell handling er begått til gjerningspersonen får en reaksjon fra samfunnet. I mellomtiden begås det nye lovbrudd.

I dette notatet har vi ikke dekket alle aspekter rundt ungdomskriminalitet, men vi har fokusert på noen særskilte utfordringer som vi mener fortjener oppmerksomhet. Å sørge for at unge kriminelle får en rask reaksjon fra politiet og rettsvesenet, og rask oppfølging fra hjelpeapparatet er en målsetting som er mulig å oppnå dersom den får høy nok politisk prioritet.

6 Fotnoter

- ¹ <https://www.politiet.no/globalassets/04-aktuelt-tall-og-fakta/kriminalitetsutvikling/anmeldt-kriminalitet-i-oslo-politidistrikt-i-2019.pdf>
- ² <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/bitstream/handle/20.500.12199/2252/Ungdata-2019-Nettversjon.pdf?sequence=3&isAllowed=y>
- ³ <http://www.forebygging.no/Global/Ungdata-2019-Nettversjon.pdf>
- ⁴ <https://www.politiet.no/globalassets/04-aktuelt-tall-og-fakta/strasak/2019/strasak-2019.pdf>
- ⁵ Intervju med Lars Roar Frøyland, 3. juni 2021.
- ⁶ https://ee20554c-e429-49b7-b318-27e3b5cb01b9.filesusr.com/ugd/04b548_ec80114fc3d44239b25e016853a132a2.pdf
- ⁷ https://kriminalitetsforebygging.no/wp-content/uploads/2020/10/Barne-og-ungd.krim-Oslo_2019_SaLTo.pdf
- ⁸ Intervju med Lars Roar Frøyland, 3. juni 2021.
- ⁹ <https://www.aftenposten.no/oslo/i/0nlzk6/i-denne-delen-av-oslo-skjer-116-prosent-av-all-kriminalitet-i-hele-no>
- ¹⁰ <https://www.politiforum.no/vold-mot-politi/her-okker-volden-mot-politiet-mest/213639>
- ¹¹ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2020-4/id2693247/?ch=3>
- ¹² <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2020-4/id2693247/?ch=8>
- ¹³ https://www.regjeringen.no/contentassets/d49ad5d168fc46b0bf0f4be0830d2169/no/pdfs/stm202020210034000d_dpdfs.pdf
- ¹⁴ Intervju med Jan Erik Bresil, 18. mai 2021.
- ¹⁵ Jan Bøhler (2020): *Østkantfolk – min by – mitt ansvar*. (Kagge forlag).
- ¹⁶ Intervju med Sarah Gaulin, 12. mai 2021.
- ¹⁷ <https://www.dagbladet.no/kultur/forby-gjengene/72390583>
- ¹⁸ <https://www.tv2.no/a/13902810/>
- ¹⁹ Intervju med Dara Goldar, 14. mai 2021.
- ²⁰ <https://nab.no/nyheter/foreldre-gar-vakt-selv-etter-uroen-pa-grefsen-og-kjelsas/19.23891>
- ²¹ <http://www.forebygging.no/Global/kriminalitetsforebygging%20p%C3%A5%20norsk.pdf>
- ²² <https://www.nber.org/system/files/chapters/c3625/c3625.pdf>
- ²³ <https://news.gallup.com/poll/235391/peace-security-reach-worldwide.aspx>
- ²⁴ <https://www.economist.com/graphic-detail/2018/06/07/the-stark-relationship-between-income-inequality-and-crime>
- ²⁵ <https://forskning.no/samfunnskunnskap-kriminalitet/innsatte-har-lite-utdanning-darlig-psykisk-helse-og-mye-forbrukslan/405270>
- ²⁶ https://ee20554c-e429-49b7-b318-27e3b5cb01b9.filesusr.com/ugd/04b548_ec80114fc3d44239b25e016853a132a2.pdf
- ²⁷ Intervju med voldsforsker, Ragnhild Bjørnebekk, 16. mars 2021.
- ²⁸ Intervju med Randi Rosenqvist, 31. mai 2021.

-
- ²⁹ <https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/nesten-111-000-barn-vokser-opp-med-vedvarende-lave-husholdningsinntekter>
- ³⁰ <https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/nesten-111-000-barn-vokser-opp-med-vedvarende-lave-husholdningsinntekter>
- ³¹ <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/attachment/332143?ts=16035d6f0d8>
- ³² Intervju med Randi Rosenqvist, 31. mai 2021.
- ³³ https://kriminalitetsforebygging.no/wp-content/uploads/2020/10/Barne-og-ungd.krim-Oslo_2019_SaLTo.pdf
- ³⁴ <https://www.nrk.no/norge/lav-tillit-til-politiet-blant-innvandrerungdom-1.13710856>
- ³⁵ <https://www.nrk.no/norge/lav-tillit-til-politiet-blant-innvandrerungdom-1.13710856>
- ³⁶ [https://bibliotek.buudir.no/BUF/101/Tillit til barnevernet blant personer med innvandrerbakgrunn.pdf](https://bibliotek.buudir.no/BUF/101/Tillit%20til%20barnevernet%20blant%20personer%20med%20innvandrerbakgrunn.pdf)
- ³⁷ <https://podtail.com/no/podcast/nrk-roverradion-i-nrk-p2/gjenger/>
- ³⁸ http://www.forebygging.no/Global/Salto_Barne-og-ungd.krim-Oslo_2019_Digital.pdf
- ³⁹ <https://agendamagasinet.no/artikler/den-doende-amerikanske-drommen/>
- ⁴⁰ <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/83082/1/Masteroppgave-Stine-Nikolaisen.pdf>
- ⁴¹ <https://www.jstor.org/stable/2084686?origin=crossref&seq=1>
- ⁴² <https://www.samfunnsforskning.no/aktuelt/nyheter/2019/betydelig-sosial-mobilitet-blant-etterkommere-i-no.html>
- ⁴³ <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2018/09/harvard-economist-raj-chetty-profile-people.htm>
- ⁴⁴ <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S009411901730058X>
- ⁴⁵ <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-08-22/the-impact-of-violent-crime-on-economic-mobility>
- ⁴⁶ <https://www.regjeringen.no/contentassets/6177d7576fff46049a9c449580db7f2f/no/pdfs/nou200820080015000dddpdfs.pdf>
- ⁴⁷ <https://kriminalitetsforebygging.no/wp-content/uploads/2019/08/Mellom-hjelp-og-straff-1.pdf>
- ⁴⁸ <https://kriminalitetsforebygging.no/wp-content/uploads/2019/08/Mellom-hjelp-og-straff.pdf>
- ⁴⁹ <https://kriminalitetsforebygging.no/wp-content/uploads/2019/08/Mellom-hjelp-og-straff.pdf>
- ⁵⁰ <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/dep/jd/nyheter/2019/seminar-ungdomsstraff/nett-tv-ungdomsstraff/id2664132/>
- ⁵¹ <https://www.nrk.no/norge/tenaringer-til-politiet-dere-far-ikke-fengslet-oss-1.14031720>
- ⁵² <https://www.tv2.no/a/9862916/>
- ⁵³ <https://www.aftenposten.no/amagasinet/i/0nyWvg/to-broedre>
- ⁵⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=ksC3vc6VFEg>
- ⁵⁵ <https://utdanningsforskning.no/artikler/2012/tiltak-mot-fracfall-i-videregaende-skole-virker/>
- ⁵⁶ Intervju med Randi Rosenqvist, 31. mai 2021.
- ⁵⁷ <https://www.politiet.no/globalassets/dokumenter/oslo/rapporter/kriminalitet-i-oslo/anmeldt-kriminalitet-oslo-politidistrikt-2020.pdf>

⁵⁸ <https://www.aftenposten.no/norge/i/6jdO9o/riksrevisjonen-domstolene-bruker-for-lang-tid>

59

<https://www.regjeringen.no/contentassets/6177d7576fff46049a9c449580db7f2f/no/pdfs/nou200820080015000dddpdfs.pdf>

⁶⁰ Intervju med Randi Rosenqvist, 31. mai 2021.

⁶¹ Intervju med Dara Goldar, 14. mai 2021.